

Cywilizacyjna konsekwencja myśli Kartezjusza

- [Wprowadzenie](#)
- [Przeczytaj](#)
- [Film edukacyjny](#)
- [Sprawdź się](#)
- [Dla nauczyciela](#)

Bibliografia:

- Kartezjusz, *Rozprawa o metodzie*, Warszawa 1970.
- Kartezjusz, *Medytacje o pierwszej filozofii*, Warszawa 2010.

Cywilizacyjna konsekwencja myśli Kartezjusza

Źródło: Pxhere, domena publiczna.

Rozważania René Descartesa, przedstawione przez myśliciela w XVII wieku, okazały się przełomowe nie tylko dla samego rozwoju filozofii, lecz wyznaczyły rozwój kultury Europy na kolejne wieki, aż do czasów współczesnych. Szczególne znaczenie miał rozwój stanowiska dualizmu psychofizycznego prezentowanego przez uczonego. Przemyslenia Kartezjusza dotyczące rozdzielenia ciała i umysłu stały się punktem inspiracji dla różnych dziedzin nauki, a także tym elementem rozważań filozofa, który najczęściej poddawany jest krytycznemu namysłowi.

Twoje cele

- Przeanalizujesz fragmenty *Medytacji o pierwszej filozofii* oraz *Rozprawy o metodzie Kartezjusza*.
- Zapoznasz się ze znaczeniem formuły „myślę, więc jestem”.
- Zrozumiesz konsekwencje wynikające z założeń zawartych w stanowisku dualizmu psychofizycznego.
- Rozpoznasz właściwości rzeczy rozciągłej i rzeczy myślącej.

Frans Hals, *Portret Kartezjusza* (1596-1650)

Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

René Descartes, popularnie nazywanym **Kartezjuszem**, rozwijał swoją filozoficzną koncepcję w XVII wieku, stając się za jej sprawą jednym z najbardziej rozpoznawalnych myślicieli w historii tej dziedziny. Rozważania uczzonego miały tak przełomowe znaczenie, iż zyskał on przydomek „ojca filozofii nowożytnej”. Stało się tak dlatego, że Kartezjusz zaproponował nowy kierunek filozoficznych rozważań, a mianowicie zainteresowały go możliwości poznawcze i powiązane z nimi podstawy wiedzy naukowej. Wywodzący się ze szlacheckiego rodu francuski myśliciel pragnął odkryć to, co absolutnie pewne i niepodważalne. W tym celu filozof posłużył się metodą określaną mianem sceptycyzmu metodycznego, polegającą na zawieszeniu prawdziwości wszelkich sądów, aby tym sposobem zweryfikować aktualny stan wiedzy. Próby

określenia granic ludzkiego poznania oraz ich specyfiki podjęte przez Kartezjusza stanowią ważny wkład w rozwój **racjonalizmu**, poglądu filozoficznego, w którym poznaniu za pomocą rozumu oraz wynikającej z niego wiedzy przyznaje się szczególną rolę. W swoich dwóch najbardziej rozpoznawalnych dziełach: *Medytacjach o pierwszej filozofii* oraz *Rozprawie o metodzie* filozof opisał rozwijane przez siebie stanowisko **dualizmu** psychofizycznego. Zdaniem Kartezjusza ciało, określane przez niego jako **rzecz rozciągła** (łac. *res extensa*) oraz umysł, czyli **rzecz myśląca** (łac. *res cogitans*), stanowią dwie niezależne od siebie **substancje**. Poprzez wdrożenie metody sceptycyzmu metodycznego myśliciel uznał za absolutnie niepodważalne twierdzenie w postaci formuły: **Myślę, więc jestem** (łac. *Cogito ergo sum*). Na podstawie nowego odkrycia Kartezjusz utożsamił swoje istnienie z umysłem, który jak pisze filozof:

((Kartezjusz

Medytacje o pierwszej filozofii

[...] wątpi, pojmuje, twierdzi, przeczy, chce, nie chce, a także wyobraża sobie i czuje

Źródło: Kartezjusz, *Medytacje o pierwszej filozofii*, Warszawa 2010, s. 34.

Szczególną właściwością rzeczy myślącej jest jej jedność, a tym samym niepodzielność, co oznacza również, iż nie da się w niej wyróżnić żadnych elementów. Ciało, zdaniem myśliciela, sprowadza się do zajmowania określonego miejsca w przestrzeni. W *Medytacjach* możemy przeczytać następujący opis rzeczy rozciągłej:

((Kartezjusz

Medytacje o pierwszej filozofii

[...] przez ciało rozumiem wszystko to, co może być ograniczone jakimś kształtem, określone co do miejsca, wypełniać przestrzeń w taki sposób, że w niej wyłącza każde inne ciało, co może zostać spostrzeżone za pomocą dotyku, wzroku, słuchu, smaku lub zapachu i co może nadto na różne sposoby zostać wprowadzone w ruch, wprowadzie nie samo przez się, ale przez coś innego, co je dotyka; sądziłem bowiem, że posiadanie siły do wprowadzania siebie w ruch, podobnie jak posiadanie zdolności czucia lub myślenia, żadną miarą nie należy do natury ciała [...]

Źródło: Kartezjusz, *Medytacje o pierwszej filozofii*, Warszawa 2010, s. 32.

W opozycji do *res cogitans* ciało można dzielić na wiele części, które wykazują odmienne właściwości, natomiast pomiędzy częściami ciała mogą zachodzić różne zależności. Rozważania Kartezjusza stały się ważnym punktem inspiracji dla dwóch innych siedemnastowiecznych myślicieli: **Barucha Spinozy** oraz **Gottfrieda Wilhelma Leibniza**. Pierwszy z nich, żyjący w Niderlandach, napisał dzieło pt. *Etyka*, w którym myśliciel poddał krytyce stanowisko dualizmu psychofizycznego rozwijanego przez francuskiego uczonego. Zdaniem Spinozy istnieje tylko jedna substancja, a nie dwie (jak twierdził Kartezjusz), która przejawia się na wiele sposób. W związku z tym ciało i umysł są ze sobą powiązane jako dwa aspekty jednej substancji. Stanowisko dualizmu psychofizycznego Kartezjusza poddawano

Portret Barucha Spinozy (1632-1677)

Filozof niderlandzki (pochodzący z rodu żydowsko-portugalskiego), twórca jednego z najciekawszych systemów filozoficznych Zachodu; metafizyka Spinozy jest monistyczna, racjonalistyczna,

różnym próbom krytyki przede wszystkim ze względu na kontrowersje związane z trudnością w określeniu relacji zachodzących pomiędzy ciałem i umysłem.

Wydaje się, że sam autor *Medytacji* dostrzegał

ten problem, lecz nie znalazł sposobu na jego rozwiązanie. Filozof uważał, iż miejscem, w którym ciało i umysł, pomimo swojego oddzielenia, oddziałują na siebie jest mózg, a być może nawet konkretny element tego organu. Myśliciel stwierdza:

deterministyczna i panteistyczna; w poglądach antropologicznych Spinoza stał na stanowisku paralelizmu psychofizycznego, w poglądach społecznych był zwolennikiem wolności i tolerancji.
Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

((Kartezjusz

Medytacje o pierwszej filozofii

Spostrzega następnie, że na umysł nie oddziałują bezpośrednio wszystkie części ciała, lecz tylko mózg, a może nawet tylko mała jego część, mianowicie ta, w której ma się znajdować zmysł wspólny (*sensus communis*).

Źródło: Kartezjusz, *Medytacje o pierwszej filozofii*, Warszawa 2010, s. 89.

Rozważania Kartezjusza, stanowiąc ważny element europejskiej kultury, wpłynęły na nasz sposób rozumienia tego, czym jesteśmy i w jaki sposób funkcjonujemy w otaczającym nas świecie. Metafora ciała maszyny składającej się z wielu elementów, kierowanej przez umysł, stała się jednym z najpopularniejszych sposobów myślenia o cielesności. Nadrzędność *res cogitans*, z czasem utożsamianego z mózgiem, względem *res extensa*, zniszczalnego, a tym samym nie niezbędnego dla naszego istnienia, w sposób krytyczny przedstawił Hilary Putnam w postaci organu pływającego w konserwującej go cieczy umieszczonej w słoiku.

Odłączenie istnienia od tego, co cielesne, wiąże się ściśle ze współczesnym rozwojem protetyki, umożliwiającej dokonywanie różnego rodzaju ulepszeń, które mają zapewnić nam nadludzkie umiejętności. Współcześnie szybko rozwijająca się technologia umożliwia tworzenie zaawansowanych implantów kończyn, organów, zwiększając zakres potencjalnych działań.

Protetyczne kończyny wpływają znacząco na ponadprzeciętne wyniki sportowe biegaczy.

Źródło: Pixabay, domena publiczna.

Kartezjański dualizm psychofizyczny zawiera w sobie spekulacje dotyczące naszego trwania jako umysłu bez ciała. To właśnie dzięki tego rodzaju rozważaniom rozwój technologii związanych z cyborgizacją, a więc przebudowywaniem lub ulepszaniem ciała maszyny za pomocą protez, stanowi jeden z najbardziej interesujących obszarów postępu naszej cywilizacji. Dzieła popkultury, takie jak seria z gatunku cyberpunk *Ghost in The Shell*, ukazują nam przyszłość, w której modyfikacje ciała staną się powszechnym dobrem rynkowym, a tym samym obszarem wielu możliwych nadużyć etycznych. Rozwój ludzkości zapewniany za sprawą ingerencji protetycznych stanowi jedno z głównych zagadnień nurtu **transhumanizmu**. Utożsamienie ludzkiego istnienia z umysłem stanowi również fundament dla rozważań dotyczących możliwości transferu jaźni do wirtualnej sieci. Technologia *mind uploading* (pl. wgrywanie umysłu) miałaby zapewnić hipotetyczną nieśmiertelność temu, kto zostanie za jej pomocą przeniesiony w przestrzeń wirtualnego świata nieograniczonych możliwości istnienia. Tego rodzaju spekulacje wywodzą się ściśle z rozważań Kartezjusza, a dokładnie z założeń wpisanych w stanowisko dualizmu psychofizycznego. Utożsamienie istnienia z umysłem niezależnym od ciała to również rozwój technologii związanych z krioprezerwacją, czyli prób wstrzymania procesów biologicznych poprzez skrajne obniżanie temperatury organizmu. Proces taki miałby między innymi umożliwić przetrwanie osobom, które zapadły na nieuleczalne w dzisiejszych czasach choroby. Jedną z instytucji, która zajmuje się zagadnieniem krioprezerwacji, jest amerykańska fundacja Alcor, zapewniająca warunki technologiczne do przechowywania ciał w ekstremalnie niskiej temperaturze.

Zaprojektowane przez przedstawicieli fundacji Alcor urządzenie umożliwiające krioprezerwację z użyciem ciekłego azotu.

Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

W ramach rozważań dotyczących dualizmu psychofizycznego Kartezjusz uznał nadrzędność umysłu względem ciała. Rzecz rozciągła, jako rodzaj maszyny, stanowi wehikuł stworzony na potrzeby rzeczy myślącej. Zdaniem filozofa istoty, które arbitralnie uznał on jedynie za cielesne, lecz pozbawione rozumności są rodzajem...

((Kartezjusz

Rozprawa o metodzie

[...] automatów, czyli poruszających się maszyn [...]

Źródło: Kartezjusz, *Rozprawa o metodzie*, Warszawa 1970, s. 65.

Do tej grupy myśliciel zalicza między innymi zwierzęta, które w jego mniemaniu ograniczają się do powtarzalnych, schematycznych ruchów. Stanowisko zaproponowane przez Kartezjusza umożliwia różnego rodzaju nadużycia względem tych, których uzna się za istoty pozbawione rozumu.

Słownik

dualizm

(łac. *dualis* – podwójny) stanowisko filozoficzne polegające na uznawaniu istnienia dwóch niesprowadzalnych do siebie substancji, na przykład ciała i umysłu

idealizm

(gr. *idea* – kształt, wyobrażenie) stanowisko filozoficzne wyrażające przekonanie o rzeczywistym istnieniu niematerialnych, abstrakcyjnych, inteligibilnych idei; może występować w różnych formach i być różnicowany na rozmaite sposoby, możemy np. rozróżnić idealizm umiarkowany, który zakłada, że poza ideami istnieje lub może istnieć materia, oraz idealizm rygorystyczny, w myśl którego żadna materia nie istnieje; czasem idealizm bywa przeciwstawiany materializmowi, a więc przekonaniu, że istnieje tylko materia i nie ma żadnych bytów abstrakcyjnych

materializm

(łac. *materia* – tworzywo) przekonanie, że otaczająca rzeczywistość ma charakter fizyczny – składa się tylko z materii istniejącej w czasie i przestrzeni oraz poznawalnej zmysłowo

monizm

(gr. *monos* – jedyny) stanowisko filozoficzne polegające na uznawaniu istnienia jednej substancji przejawiającej się na wiele sposobów w postaci zróżnicowanych bytów

paradygmat

(gr. *paradeigma* – wzór, wzorzec) powszechnie przyjmowany model teoretyczny akceptowany przez środowisko naukowe, na przykład rozważania Kopernika, z których wynika, że Ziemia krąży wokół Słońca

substancja

(łac. *substantia* – byt, podłoże, istota, podmiot) istniejący byt o określonych właściwościach

Film edukacyjny

Polecenie 1

Zapoznaj się z wywiadem z prof. Janem Hartmanem, a następnie wyjaśnij, jakie były cywilizacyjne konsekwencje dualizmu Kartezjusza.

Film dostępny pod adresem <https://zpe.gov.pl/a/DnjVvHfq5>

Film. *Cywilizacyjne konsekwencje dualizmu Kartezjusza*.

Wykłada prof. Jan Hartman. Rozmowę prowadzi Edward Pasewicz.

Źródło: Englishsquare.pl sp. z o.o., licencja: CC BY-SA 3.0.

Nagranie filmowe lekcji pod tytułem *Cywilizacyjne konsekwencje dualizmu Kartezjusza*.

Polecenie 2

Jakie stosunki łączyły Kartezjusza z Kościołem katolickim? Jakie były konsekwencje zaprezentowania przez niego swoich tez?

Sprawdź się

Pokaż ćwiczenia:

Ćwiczenie 1

W *Medytacjach* możemy zapoznać się między innymi z rozważaniami Kartezjusza dotyczącymi...

☐ tego, czym jest substancja idealna.

☐ rzeczy rozciągłej i rzeczy myślącej.

☐ krytyki myśli Pascala.

☐ tego, czym jest pierwsza zasada.

Ćwiczenie 2

Zdaniem Kartezjusza składamy się z dwóch substancji...

☐ rzeczy myślącej.

☐ rzeczy idealnej.

☐ rzeczy gęstej.

☐ rzeczy rozciągłej.

Ilustracja nawiązuje do...

- ☐ sceptycyzmu metodycznego.
- ☐ twierdzenia Kartezjusza, iż zwierzęta stanowią automaty, to jest poruszające się maszyny, pozbawione rozumności.
- ☐ dualizmu psychofizycznego Kartezjusza.

Źródło: dostępny w internecie: Pexels, domena publiczna.

Ćwiczenie 4

Uzupełnij tekst właściwymi odpowiedziami.

Kartezjusz uważał, że , zaś jego główną właściwością jest .

składa się z wielu części

stanowi jedną niepodzielną całość

ciało

myślenie

idea

rozciągłość

Ćwiczenie 5

Połącz pojęcia i ich definicje.

Spinoza

niderlandzki filozof, oponent
Kartezjusza.

Cogito ergo sum

Myślę, więc jestem

Res extensa

rzecz rozciągła, inaczej ciało

Res cogitans

rzecz myśląca, inaczej umysł

Ćwiczenie 6

Wskaż zdania fałszywe i prawdziwe.

	Prawda	Fałsz
Zarówno Kartezjusz, jak i Spinoza uważali, że istnieje tylko jedna substancja.	☐	☐
Spinoza postulował, iż ciało i umysł stanowią dwa przejawy jednej substancji.	☐	☐
Zdaniem Kartezjusza zarówno ludzie jak i zwierzęta są istotami rozumnymi.	☐	☐

Ćwiczenie 7

Wyjaśnij, dlaczego Kartezjusza określa się mianem „ojca filozofii nowożytnej”.

Ćwiczenie 8

Scharakteryzuj rzecz rozciągłą (*res extensa*) i rzecz myślącą (*res cogitans*).

res extensa

res cogitans

Dla nauczyciela

Autor: Ewa Orlewicz

Przedmiot: Filozofia

Temat: Cywilizacyjna konsekwencja myśli Kartezjusza

Grupa docelowa:

Szkoła ponadpodstawowa, liceum ogólnokształcące, technikum, zakres rozszerzony

Podstawa programowa:

Zakres rozszerzony

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

II. Elementy historii filozofii.

3. René Descartes. Uczeń:

- 1) wyjaśnia, na czym polega kartezyjański racjonalizm, sceptycyzm metodyczny i dualizm psychofizyczny;
- 2) objaśnia sens formuły „myślę, więc jestem”;
- 5) analizuje fragment *Rozprawy o metodzie* René Descartesa (cz. IV).

Kształtowane kompetencje kluczowe:

- kompetencje w zakresie świadomości i ekspresji kulturalnej;
- kompetencje cyfrowe;
- kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się;
- kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji.

Cele operacyjne. Uczeń:

- dokonuje analizy fragmentów *Medytacji o pierwszej filozofii* oraz *Rozprawy o metodzie* Kartezjusza;
- wyjaśnia znaczenie formuły „myślę, więc jestem”;
- rozumie konsekwencje wynikające z założeń zawartych w stanowisku dualizmu psychofizycznego;
- wskazuje właściwości rzeczy rozciągłej i rzeczy myślącej.

Strategie nauczania:

- konstruktywizm;
- konektywizm;
- nauczanie wyprzedzające.

Metody i techniki nauczania:

- ćwiczeń przedmiotowych;
- z użyciem komputera;
- dyskusja;
- film.

Formy pracy:

- praca indywidualna;
- praca w parach;
- praca w grupach;
- praca całego zespołu klasowego.

Środki dydaktyczne:

- komputery z głośnikami, słuchawkami i dostępem do internetu;
- zasoby multimedialne zawarte w e-materiale;
- tablica interaktywna/tablica, pisak/kreda;
- telefony z dostępem do internetu.

Przebieg lekcji

Przed lekcją:

1. Uczniowie zapoznają się z treściami w sekcji „Przeczytaj”.

Faza wprowadzająca:

1. Po zalogowaniu na platformie nauczyciel prezentuje (na tablicy interaktywnej lub za pomocą rzutnika) temat lekcji oraz cele zajęć. Omawia lub ustala razem z uczniami kryteria sukcesu.
2. Krótka rozmowa wprowadzająca w temat lekcji: Czy umysł i ciało stanowią jedno?

Faza realizacyjna:

1. **Pytanie problemowe.** W zależności od stopnia przygotowania do lekcji uczniowie zapoznają się z tekstem w sekcji „Przeczytaj” lub od razu przystępują do pracy. Nauczyciel zadaje uczniom pytanie: Jak namysł filozoficzny wpływa na rozwój cywilizacyjny? Uczniowie dzielą się wstępnie swoimi opiniami, następnie dzielą się na dwie grupy i przez kilka minut przygotowują do dyskusji. Właściwa wymiana opinii nie powinna zająć niż dziesięć minut lekcji, przy czym ostatnie dwie minuty przeznaczamy na podsumowanie dyskusji.
2. **Praca z multimedium.** Nauczyciel wyświetla na tablicy interaktywnej materiał z sekcji „Film edukacyjny”. Wybrany uczeń odczytuje treść poleceń:
 - *Zapoznaj się z wywiadem z prof. Janem Hartmanem, a następnie wyjaśnij, jakie były*

cywilizacyjne konsekwencje dualizmu Kartezjusza.

– Jakie stosunki łączyły Kartezjusza z Kościołem Katolickim? Jakie były konsekwencje zaprezentowania przez niego swoich tez?

Uczniowie wykonują zadanie w parach. Przedstawiciel wskazanej grupy prezentuje propozycję rozwiązania zadania, a pozostali uczniowie komentują. Nauczyciel w razie potrzeby uzupełnia odpowiedzi uczniów, udzielając im informacji zwrotnej.

3. Uczniowie indywidualnie rozwiązują ćwiczenia nr 1–6 z zakładki „Sprawdź się”.

Faza podsumowująca:

1. Uczniowie, na podstawie wiedzy zdobytej przed lekcją oraz podczas lekcji, układają trzy zadania quizowe związane z tematem zajęć, które następnie dają do rozwiązania wybranej osobie z klasy. W ten sposób utrwalają zdobytą wiedzę i umiejętności.
2. Wszyscy uczniowie podsumowują zajęcia, zwracając uwagę na nabyte umiejętności.

Praca domowa:

1. Uczniowie wykonują ćwiczenie nr 7 i 8 zawarte w sekcji „Sprawdź się”.

Materiały pomocnicze:

- Drozdowicz Z., *Kartezjusz a współczesność*, Poznań 1980.
- Wolski A., Środa M., *Sceptycyzm i poszukiwanie prawdy wg Kartezjusza*, audycja w polskieradio.pl.

Wskazówki metodyczne opisujące różne zastosowania multimedium:

- Nauczyciel może wykorzystać medium w sekcji „Film edukacyjny” do podsumowania lekcji.